

BÖLÜM 10

ÜÇ CÜMEL VE ARAP DİLİNDEKİ YERİ

İsmail EKİNCİ¹

Giriş

Nahiv ilmi, Arapçanın gramatik yapısını ve kurallarını ele alan bir ilim dalıdır. Hem nahiv ilminin hem de Basra dil mektebinin kurucusu olan Ebu'l-Esved Zâlim b. Amr b. Süfyân b. Cendel ed-Duelî'ye (ö. 69/688) Hz. Ali'nin kelime çeşitleri ve tanımlarını kapsayan bir sayfayı vermesinden sonra "Bu yola girerek ilerle." (أَنْتَ هَذَا النَّحْوِ) (Durmuş 2006, 300-306) demesi üzerine nahiv ismiyle anılmaya başlayan bu alanda, ed-Duelî'den günümüze kadar binlerce nahiv kitabı neşredilmiştir. Bu nahiv eserlerinden *el-Cümel* ismiyle bilinen altı eser vardır. Bunlar Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî b. Sehl el-Bağdâdî İbnu's-Serrâc'ın (ö. 316/929) *el-Cümel*'i, Ebû Bekir Ahmed b. Hasan b. 'Abbâs Muhammed İbni Şukayr en-Nahvî el-Bağdâdî'nin (ö. 317/930) *Kitâbu'l-Cümeli fi'n-Nahv*'i, Ebu'l-Kâsım Abdurrahmân b. İshâk en-Nihâvendî *ez-Zeccâcî*'nin (ö. 337/949) *Kitâbu'l-Cümeli fi'n-Nahv*'i, Ebû Abdillâh el-Hüseyn b. Ahmed b. Hâleveyh b. Hamdân el-Hemedânî en-Nahvî el-Lugavî'nin (ö. 370/980) *el-Cümel fi'n-Nahv*'i, Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed el-Cürçânî'nin (ö. 471/1078-79) *Kitâbu'l-Cümel*'i ve Ebû Abdillâh (Ebû Ali) Muhammed b. Ahmed b. Hişâm el-Lahmî es-Sebtî'nin (ö. 577/1181) *el-Cümel fi'n-Nahv*'idir. (Çöğenli 1993, 114-15)

Bu eserlerden başka Halil b. Ahmed el-Ferâhidî'ye *Kitâbu'l-Cümel* ismiyle bir eser nisbet edilerek Fahreddin Kabâve tarafından Beyrut'ta 1405/1985 yılında yayımlanmıştır. Ancak yapılan tahkikler neticesinde bu eserin aslında Ebû Bekir İbni Şukayr'a (ö. 316/928) ait *el-Muhallâ-Vucûhu'n-Nasb* olduğu, içerik benzerliği ve terâcim kaynaklarının verileri doğrultusunda tespit edilmiş ve eser asıl sahibi İbni Şukayr'ın ismiyle neşredilmiştir (nşr. Fâiz Fâris, Beyrut 1987). (Yâkût el-Hamevî 1355, I: 232; İbni Şukayr ts, ٣; Durmuş 2006, 300-306)

el-Cümel ismiyle eser telif eden müelliflerin eserlerinde bu ismi kullanmaları, Halil b. Ahmed el-Ferâhidî'ye nisbet edilen *el-Cümel* isimli eserin başında yer alan mukaddimededen ve diğer *Cümel* eserleri hakkındaki bilgilerin yer aldığı terâcim

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatı Bölümü, ismailkinci1980@gmail.com ORCID iD: 0000-0003-2728-9097

Ahmed b. Hâleveyh b. Hamdân el-Hemedânî en-Nahvî el-Lugavî'nin (ö. 370/980) *el-Cümel fi'n-Nahv'i* ve Ebû Abdillâh (Ebû Ali) Muhammed b. Ahmed b. Hişâm el-Lahmî es-Sebtî'nin (ö. 577/1181) *el-Cümel fi'n-Nahv'i* tahkikleri yapılarak ve üzerinde çalışmalar yapılarak alana kazandırılması gereken kıymetli eserlerdir. Burada isimlerini zikretmekle bu eserlerin tozlu raflardan indirilerek, üzerinde çalışılması yönünde bir çağrı yapmak hedeflenmektedir.

KAYNAKÇA

1. Cürcânî, Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdîrrahmân b. Muhammed (1972). *el-Cümel*. thk. Ali Haydar. Dımaşk: Mektebetu Emin.
2. Çöğenli, M. Sadi (1993). "el-Cümelü'l-Kübrâ". *TDV İslam Ansiklopedisi VIII*: 114-15.
3. Dabbî, Ebu Cafer Ahmed b. Yahya b. Ahmed el-Endelûsî (1989). *Buğyetu'l-Multemis fi Târihi Ricâli Ehli'l-Endelus*. thk. İbrahim el-Ebyarî. Kahire: Dâru'l-Kitabî'l-Mısırî.
4. Durmuş, İsmail (2006). "Nahiv". XXXII: 300-306.
5. Enbârî, Ebu'l-Berekât Kemâleddin Abdurrahman b. Muhammed (1985). *Nuzhetu'l-Elibbâ fi Tabâkâti'l-Edibbâ*. Ürdün: Mektebetu'l-Menâr.
6. Hacımüftüoğlu, Nasrullah (1988). "Abdükâhir el-Cürcânî". *TDV İslam Ansiklopedisi I*: 247-48.
7. İbn Hallikân, Ebu'l-Abbâs Şemseddin Ahmed b. Muhammed (1968). *Vefeyât'ul-Âyân ve Enbâu Ebnâi'z-Zemân*. thk. İhsan Abbâs. Beyrut: Dâru Sâdır.
8. İbni Şukayr, Ebûbekir Ahmed b. Hasan. ts. *Kitâbu'l-Cumeli fi'n-Nahv*. thk. Ali el-Hâmî. Mekke: Cami'atu Ümmu'l-Kura.
9. İbnu'l-İmâd, Ebu'l-Fellâh Abdu'l-Hayy b. Ahmed (1987). *Şezeratu'z-Zehab fi Ahbâri men Zehab*. thk. Mahmûd Arnâvûd. Beyrut: Dâru İbn Kesîr.
10. Kâlî, Ebû Ali İsmail b. el-Kâsım el-Bağdâdî (1975). *Kitâbu'l-Emâlî*. Kahire: el-Hey'etu'l-Mısriyye.
11. Kiftî, Cemâluddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Yusuf (1986). *İnbâhu'r-Ruvât 'alâ Enbâahi'n-Nuhât*. thk. Ebu'l-Fadl İbrahim. Kahire: Dâru'l-Fikrî'l-Arabiyyi.
12. Kızıklı, Salih Zafer (2013). "Bağdat Gramer Ekolüne Genel Bir Bakış". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 13(3): 133-49.
13. Muheymir, Fuâd Ali (1983). *Felsefetu Abdulkâhir el-Cürcânî en-Nahviyye fi Delâilu'l-İ'caz*. Kahire: Dâru's-Sakâfe li'n-Neşr ve't-Tevzî'.
14. Sarmış, Sümeyye (2000). "Basra Dil Ekolü ve ez-Zeccâcî'nin 'el-Cumel fi'n-Nahv' Kitabı". Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
15. Sevdî, Ali (2018). "Abdulkâhir el-Cürcânî: Hayatı, Eserleri ve İlmi Kişiliği". *İğdır Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* (12): 51-74.
16. Suyûtî, Hafız Celâluddîn Abdurrahmân (1979). *Buğyetu'l-Vu'at*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. Kahire: Daru'l-Fikr.
17. Tala, Murat (2011). "ez-Zeccâcî ve el-Emâlî Adlı Eserinin Arap Dili ve Edebiyatında Yeri ve Değeri". Yüksek Lisans Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
18. Tuna, Bekir (2010). "ez-Zeccâcî ve İştikâku Esmâillâh Adlı Eserinin Arap Dilindeki Yeri". Yüksek Lisans Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
19. Yâkût el-Hamevî (1355). *Mu'cemu'l-Udebâ*. thk. Ahmed Ferîd Rifâi. Kahire: Dâru'l-Me'mûn.
20. Yıldız, Musa (2013). "Zeccâcî, Ebu'l-Kâsım". *TDV İslam Ansiklopedisi XLIV*: 175-76.
21. Zeccâcî (1984). *Kitâbu'l-Cumeli fi'n-Nahv*. thk. Ali Tevfik el-Hamed. Ürdün: Dâru'l-Emel.
22. Zeccâcî, Ebu'l-Kâsım Abdurrahmân b. İshâk en-Nihâvendî (1906). *Kitâbu'l-Emâlî*. thk. Ahmed b. el-Emin eş-Şinkiti. Kahire: Matba'atu Mısır.